

Ενενήντα χρόνια από την έκρηξη του ισπανικού εμφυλίου πολέμου (1936-2026):

Η «*prova generale*» του Β' Παγκοσμίου Πολέμου

Σήμερα 17 Ιουλίου 2026, συμπληρώνονται 90 χρόνια από την έκρηξη πραξικοπήματος μονάδων του ισπανικού στρατού στη Μελίγια (Melilla), ισπανικό θύλακα στο βόρειο Μαρόκο. Το πραξικόπημα αυτό είχε ως στόχο την ανατροπή της ισπανικής κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου (*Frente Popular*), που είχε ανέλθει στην εξουσία μετά τις εκλογές του Φεβρουαρίου του 1936. Η μερική αποτυχία του πραξικοπήματος — οι στρατιωτικές και αστυνομικές μονάδες των περισσότερων μεγάλων πόλεων έμειναν πιστές στην κυβέρνηση — μετέβαλε τη σύγκρουση σε εμφύλιο πόλεμο, έναν από τους πιο αιματηρούς πολέμους που έλαβαν χώρα στην Ευρώπη τον 20ο αιώνα, ο οποίος έληξε περισσότερο από δυόμισι χρόνια μετά, την 1η Απριλίου 1939, με τη νίκη των πραξικοπηματιών και την είσοδό τους στη Μαδρίτη.

Ο ακριβής αριθμός των νεκρών είναι εξαιρετικά δύσκολο να προσδιοριστεί, υπολογίζεται πάντως ότι ξεπερνούν τις 500.000 (ένοπλοι και των δύο πλευρών και άμαχοι). ¹Τόσοι οι δυνάμεις που έμειναν πιστές στην Κυβέρνηση («*Δημοκρατικοί*») όσο και όσες προσχώρησαν στο στρατόπεδο των Επαναστατών («*Εθνικιστές*») προέβησαν σε φρικτές ωμότητες εναντίον των αντιπάλων τους ή αυτών που θεωρούσαν ως συμπαθούντες την αντίπαλη πολιτική μερίδα. Ο μεγάλος αριθμός των θυμάτων μεταξύ των αμάχων οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στην εκτεταμένη χρήση αεροπορικών βομβαρδισμών σε κατοικημένες πόλεις, κάτι που γινόταν για πρώτη φορά στα χρονικά — και αποτελούσε οινώ για όσα θα ακολουθούσαν λίγα χρόνια αργότερα, στο Β' Παγκόσμιο Πόλεμο —.

Στον πόλεμο αυτό ενεπλάκησαν ενεργά τόσο οι δυνάμεις που μετέπειτα αποτέλεσαν τον Άξονα — Ιταλία, Γερμανία — όσο και εθελοντές στρατολογημένοι από την Κομμουνιστική Διεθνή (*Διεθνείς Ταξιαρχίες*). Η σύγκρουση προσέλαβε διεθνώς έντονη ιδεολογική διάσταση, με τους διανοούμενος όλων των χωρών να λαμβάνουν θέση υπέρ ή κατά των αντιμαχόμενων πλευρών, αναλόγως της ιδεολογικής τους τοποθέτησης.

ΑΝΑΛΥΤΙΚΑ

Το Λαϊκό Μέτωπο, ο εκλογικός συνασπισμός πολιτικών δυνάμεων από τη μετριοπαθή μέχρι την άκρα Αριστερά αναδείχθηκε νικητής των εκλογών που διεξήχθησαν στις 16 Φεβρουαρίου του 1936. Από την πρώτη στιγμή, συντηρητικοί υψηλόβαθμοι αξιωματικοί του ισπανικού στρατού (ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Francisco Franco, ο Υποστράτηγος Angel Rodríguez del Barrio, ο Υποστράτηγος Manuel Goded, ο Ταξίαρχος Emilio Mola κ.α.) κινήθηκαν με σκοπό την *de facto* ανατροπή και εξουδετέρωση του αποτελέσματος των εκλογών — ανεπιτυχώς ωστόσο. Παρά την ουσιαστική υποβάθμισή τους που προέκυψε από τις δυσμενείς μεταθέσεις τους (ο Franco έγινε Γενικός Διοικητής των Καναρίων Νήσων, ο Mola Διοικητής της Pamplona στη βόρεια Ισπανία, ο Goded Διοικητής των Βαλεαρίδων Νήσων), από την κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου υπό τον μετριοπαθή Αριστερό Manuel Azaña, εξακολουθούσαν να εξυφαίνουν τη συνωμοσία. Είχαν αποφασίσει να κινηθούν πραξικοπηματικά και να θέσουν τη χώρα υπό τη διακυβέρνηση του απότακτου στρατηγού José Sanjurjo, ο οποίος ηγήθηκε αποτυχημένου πραξικοπήματος τον Αύγουστο του 1932, για το οποίο όχι μόνο αποτάχθηκε από το Σώμα, αλλά καταδικάστηκε εις θάνατον (η ποινή του μετατράπηκε σε ισόβια εξορία στην Πορτογαλία, απ' όπου όμως εξακολουθούσε να συνωμοτεί για την ανατροπή του δημοκρατικού καθεστώτος). Μέχρι τον Απρίλιο, συντονιστής της συνωμοσίας στο εσωτερικό ήταν ο del Barrio· ο τελευταίος όμως, λόγω του καρκίνου από τον οποίο υπέφερε (και από τον οποίο πέθανε το Νοέμβριο

¹ Hugh Thomas, *The Spanish Civil War*, Penguin, (2001)

του ίδιου έτους) παραχώρησε τη θέση του στον Emilio Mola, ο οποίος από τότε έγινε ο «ο ιθύνων νους» της συνωμοσίας, λαμβάνοντας το προσωνύμιο “*El director*” (ο Διευθυντής).

Κατά τη διάρκεια της ολιγόμηνης παραμονής της κυβέρνησης του Λαϊκού Μετώπου στην εξουσία, η πολιτική βία εντάθηκε. Οι δολοphonίες με πολιτικά κίνητρα, οι εμπρησμοί εκκλησιών και μοναστηριών, οι καταλήψεις αγροτικών εκτάσεων είχαν δημιουργήσει μια έκρυθμη κατάσταση. Η αφορμή για την εκδήλωση του πραξικοπήματος δόθηκε με τη δολοφονία του πολιτικού και νομικού José Calvo Sotelo, ηγετικής φυσιογνωμίας της Δεξιάς και αρχηγού του κόμματος της Ισπανικής Ανανέωσης (*Renovación Española*), που έλαβε χώρα στις 13 Ιουλίου, από άνδρες της ισπανικής Πολιτοφυλακής, οι οποίοι ήταν συνδεδεμένοι με το Σοσιαλιστικό Κόμμα. Η δολοφονία αυτή ήταν αντίποινα για τη δολοφονία του αρχηγού του Σώματος Ασφαλείας και Εφόδου (Πολιτοφυλακής) σοσιαλιστή José del Castillo λίγες ώρες πριν από αγνώστους — κατά πάσα πιθανότητα Φαλαγγίτες —.²

Οι αρχές γνώριζαν για τη συνωμοσία, ωστόσο δεν προχώρησαν στη σύλληψη των συνωμοτούντων αξιωματικών. Πολλοί ιστορικοί υποστηρίζουν πως η έκρηξη του πραξικοπήματος επισπεύστηκε κατά μία μέρα, διότι οι πραξικοπηματίες είχαν πληροφορίες πως επίκειται η σύλληψή τους. Την επομένη, το πραξικόπημα εξαπλώθηκε στη μητροπολιτική Ισπανία.

ΞΕΝΗ ΑΝΑΜΙΞΗ

Το ισπανικό Ναυτικό παρέμεινε πιστό στη νόμιμη κυβέρνηση· προκειμένου λοιπόν οι επαναστατημένες στρατιωτικές δυνάμεις να διαπεραιωθούν στη μητροπολιτική Ισπανία, έπρεπε να διασπάσουν το ναυτικό αποκλεισμό που είχε επιβάλει ο στρατός των νομιμοφρόνων στο στενό του Γιβραλτάρ. Από τα τέλη Ιουλίου ο στρατηγός Φράνκο — που με την έκρηξη του πραξικοπήματος έγινε Αρχηγός του Ισπανικού Στρατού της Αφρικής — ζήτησε από τη χιτλερική Γερμανία και την μουσολινική Ιταλία έμπρακτη βοήθεια μέσω της παροχής αεροπλάνων για τη διαπεραίωση των στρατιωτών του στην ιβηρική χερσόνησο· πριν από τη λήξη του μηνός, το αίτημά του είχε γίνει αποδεκτό. Έτσι, πραγματοποιήθηκε η πρώτη μεγάλης κλίμακας στρατιωτική αερομεταφορά στα χρονικά (μεταφέρθηκαν 13.000 – 15.000 Ισπανοί στρατιώτες και εκατοντάδες τόνοι πολεμικού υλικού).

Σε συνδυασμό με την επιτυχημένη απόπειρα διάσπασης του αποκλεισμού στις 5 Αυγούστου εκ μέρους του επαναστατημένου στρατού του Μαρόκου (επιχείρηση *Convoy de la Victoria*), και τη νίκη των ανταρτών στη ναυμαχία του Ακρωτηρίου Spartel στι 29 Σεπτεμβρίου του 1936, εξουδετέρωσε το πλεονέκτημα των κυβερνητικών δυνάμεων (το οποίο άλλωστε, έπαψε να ισχύει από τις αρχές του φθινοπώρου, λόγω της έκβασης της προαναφερόμενης ναυμαχίας). Η γερμανική εμπλοκή στην — τόσο πολύτιμη για τους επαναστάτες — αερομεταφορά, πήρε την ονομασία «Επιχείρηση Μαγική Φωτιά» (*Unternehmen Feuerzauber*) — από την όπερα «Βαλκυρία» του Richard Wagner. Αργότερα, οι γερμανικές αεροπορικές δυνάμεις που ενεπλάκησαν στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο έλαβαν την ονομασία «Λεγεών Κόνδωρ» (*Legion Condor*), η οποία ευθύνεται για βομβαρδισμούς πολλών ισπανικών πόλεων — όπως της Γκερνίκα, τον Απρίλιο του 1937 — που είχαν ως αποτέλεσμα το θάνατο πολλών αμάχων εγκλήματα πολέμου.³ Ωστόσο, η συμμετοχή της φασιστικής Ιταλίας ήταν μακράν η μεγαλύτερη ξένη στρατιωτική συμμετοχή στο πλευρό των Ισπανών επαναστατών. Πλέον των 70.000 Ιταλών έλαβαν μέρος στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο⁴· έλαβαν την

² Luis Romero, *Por qué y cómo mataron a Calvo Sotelo*, Editorial Planeta, (1982)

³ Για περισσότερες πληροφορίες που σχετίζονται με τη γερμανική ανάμιξη στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο δες Τ Βασίλης Κωνσταντινόπουλος, *Το παρασκήνιο του ισπανικού εμφυλίου πολέμου με βάση επίλεκτα γερμανικά διπλωματικά έγγραφα*, *Φιλολογικός Σύλλογος Παρνασσός*, (2022)

⁴ John F. Coverdale, *Italian Intervention in the Spanish Civil War* (Princeton University Press, (1975)

ονομασία «Σώμα Εθελοντικών Στρατευμάτων» (*Corpo Troppe Volontarie*), σε σύγκριση με τις περίπου 20.000 Γερμανών στρατιωτών που πλαισίωσαν τους Ισπανούς αντάρτες.⁵

Από την άλλη πλευρά, η βρετανική κυβέρνηση ήταν εξ αρχής αυστηρά ουδέτερη. Αρνήθηκε να εμπλακεί — ούτε καν εμμέσως — σε οποιαδήποτε πολεμική ενέργεια, ακόμα και να υποστηρίξει σιωπηρά την νόμιμη ισπανική κυβέρνηση, ενώ ήταν απολύτως αντίθετη με την προοπτική παροχής όπλων στην κυβέρνηση της Μαδρίτης. Ο λόγος ήταν ότι ανησυχούσαν ότι τα όπλα θα κατέληγαν σε επαναστάτες της άκρας Αριστεράς, αφού παράλληλα με την έκρηξη του πραξικοπήματος, στις ελεγχόμενες από την κυβέρνηση περιοχές ξέσπασε κοινωνική επανάσταση, με ομάδες λαού (οργανωμένους σοσιαλιστές, κομμουνιστές και αναρχοσυνδικαλιστές) να ζητούν και να παίρνουν όπλα από τη νεοσύστατη κυβέρνηση του μετριοπαθούς αριστερού José Giral , για να υπερασπιστούν τη Δημοκρατία και αφ' ετέρου ότι ευρύτερη εξωτερική εμπλοκή στον ισπανικό εμφύλιο, θα μπορούσε να οδηγήσει σε διατάραξη της πολύ εύθραυστης ευρωπαϊκής ισορροπίας και πιθανό πόλεμο. Είναι ενδεικτική η παρακάτω φράση του Sir Samuel Hoare, πρώτου Λόρδου του Ναυαρχείου (Υπουργού Ναυτικών) προς το συνάδελφό του στην κυβέρνηση του συντηρητικού Stanley Baldwin Edward Halifax, επί κεφαλής της Βουλής των Λόρδων και Λόρδου Σφραγιδοφύλακα: «δεν πρέπει σε καμμία περίπτωση να κάνουμε οτιδήποτε θα ενισχύσει τον κομμουνισμό στην Ισπανία [...]».

Η γαλλική κυβέρνηση συνασπισμού υπό το σοσιαλιστή Leon Blum, ήταν διχασμένη ως προς την πολιτική που έπρεπε να ακολουθήσει στο θέμα του ισπανικού εμφυλίου. Ο πρωθυπουργός και ολιγάριθμη ομάδα υπουργών του, αρχικά ήταν πρόθυμοι να συνδράμουν στρατιωτικά τη νόμιμη ισπανική κυβέρνηση, που τους ζήτησε βοήθεια ήδη από τα τέλη Ιουλίου. Όμως η αντίδραση συναδέλφων τους στην κυβέρνηση συνασπισμού του γαλλικού Λαϊκού Μετώπου (*Front populaire*), καθώς και της αντιπολίτευσης, σε συνδυασμό με την κάθετη άρνηση της βρετανικής κυβέρνησης για συνδρομή υπέρ της κυβέρνησης της Μαδρίτης, ώθησε τον Πρωθυπουργό Blum να αλλάξει στάση. Τον Αύγουστο, πρότεινε την υπογραφή διεθνούς συμφωνίας μη επέμβασης στον ισπανικό εμφύλιο πόλεμο (το σύμφωνο υπεγράφη στα τέλη του ίδιου μήνα), ενώ στις 15 Αυγούστου, η βρετανική και η γαλλική κυβέρνηση απαγόρευαν νομοθετικά τις εξαγωγές πολεμικού υλικού στην Ισπανία.⁶ Συνολικά 27 κράτη αποδέχτηκαν το σύμφωνο, το οποίο όμως δεν τήρησαν η Ιταλία και η Γερμανία, όπως είδαμε.

Η Σοβιετική Ένωση ήταν το μόνο μεγάλο κράτος που υποστήριξε τη νόμιμη κυβέρνηση της Ισπανίας (το Μεξικό επίσης τη στήριξε, αλλά τα δύο μεγέθη δεν μπορούν να συγκριθούν). Μολονότι υπέγραψε το Σύμφωνο μη Επέμβασης στα τέλη Αυγούστου του 1936, λίγους μήνες αργότερα (στις αρχές Οκτωβρίου του 1936) διακήρυξε ότι η εξακολουθητική παραβίασή του εκ μέρους των κυβερνήσεων της Γερμανίας, της Ιταλίας και της Πορτογαλίας⁷, την αποδέσμευε από αυτό.

Έτσι, από εκείνον το μήνα οι Σοβιετικοί πραγματοποιούσαν εξακολουθητικά θαλάσσιες αποστολές πολεμικού υλικού (συμπεριλαμβανομένου βαρέος οπλισμού). Εκτός αυτού, η συγκρότηση των «Διεθνών Ταξιαρχιών», η οποία αποφασίστηκε από την Κομμουνιστική Διεθνή το Σεπτέμβριο του 1936 και βρέθηκε στο ισπανικό έδαφος ήδη από τον επόμενο μήνα (και για δύο χρόνια) είναι που αφ' ενός δε θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί χωρίς την έγκριση, την οργάνωση και την υποστήριξη των σοβιετικών αρχών και αφ' ετέρου είναι κάτι παραπάνω από αξιοσημείωτη. Δεκάδες χιλιάδες ένοπλοι (οι απόψεις των ιστορικών δίστανται για το ακριβές μέγεθος της δύναμής τους) από περίπου 50 χώρες έλαβαν μέρος. Οι περισσότεροι — περίπου

⁵ Hugh Thomas, ο.π.

⁶ Thomas Martin, *Britain, France and appeasement: Anglo-French relations in the Popular Front era*, Berg Publishers, (1996)

⁷ Υπολογίζεται ότι περίπου 8.000 -12.000 Πορτογάλοι εθελοντές πολέμησαν στην Ισπανία στο πλευρό των «εθνικιστών»-επαναστατών. Βλέπε Anthony Beevor, *The Battle for Spain: the Spanish Civil War 1936–1939*, Weidenfeld & Nicolson, (2006)

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟ ΤΩΝ ΑΝΤΙΜΑΧΟΜΕΩΝ ΠΛΕΥΡΩΝ

Στη ζώνη που ελεγχόταν από την κυβέρνηση, ο μόνος που διατηρήθηκε στην αρχή καθ' όλη τη διάρκεια του εμφυλίου ήταν ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας Αθάνια (*Manuel Azaña*). Κομβικής σημασίας ήταν η προαναφερόμενη απόφαση της κυβέρνησης Χιράλ (*José Giral*) να εισακούσει το αίτημα των εργατικών οργανώσεων και να προχωρήσει σε διανομή οπλισμού στους εργάτες. Η εξέλιξη αυτή είχε ως αποτέλεσμα το ξέσπασμα μιας κοινωνικής επανάστασης στην Ισπανία, της οποίας ηγούνταν δύο πτέρυγες: η αναρχοσυνδιακαλιστική — που είχε μακρά παράδοση στη χώρα — και η μαρξιστική. Δημιουργήθηκαν νέες δομές εξουσίας — σε τοπικό ή περιφερειακό επίπεδο — παράλληλα με τις επίσημες, οι οποίες έγιναν ατροφικές. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό είναι ότι το μεγαλύτερο μέρος της ισπανικής οικονομίας στη ζώνη που ελεγχόταν από τους Δημοκρατικούς, τέθηκε υπό τον έλεγχο των συνδικάτων.

Η πολυχρωμία και πολυφωνία στους κόλπους των κυβερνητικών δεν άργησε να προκαλέσει τριβές μεταξύ τους, που υπονόμευαν τον κοινό αντιφρανκικό τους αγώνα. Αποκορύφωμά των συγκρούσεων ήταν οι «μέρες της Καταλωνίας» (Μάιος 1937) όταν κομμουνιστές του επίσημου Κομμουνιστικού Κόμματος ήρθαν αντιμέτωποι με κομμουνιστές-τροτσκιστές καθώς και αναρχικούς, τους οποίους και νίκησαν κατά κράτος.⁹

Αντιθέτως, στο στρατόπεδο των εξεγερμένων η εξουσία ήταν όχι μόνο ενιαία αλλά και συγκεντρωτική. Λόγω του θανάτου του Στρατηγού Σανχούρχο (*José Sanjurjo*) σε αεροπορικό δυστύχημα στις 20 Ιουλίου 1936 — ενώ επιχειρούσε να επιστρέψει στην πατρίδα του από την Πορτογαλία για να αναλάβει τα ηνία της επανάστασης — όπως σχεδιαζόταν —, ο αρχικός σχεδιασμός των πραξικοπηματιών ανατράπηκε. Λίγες ημέρες αργότερα, στο Μπούργος (*Burgos*) της Καστίγιας-Λεόν (*Castilla y León*) της βόρειας Ισπανίας, συστάθηκε επταμελής «Επιτροπή Εθνικής Αμύνης» (*Junta de Defensa Nacional*) η οποία ανέλαβε όλες τις εξουσίες του κράτους, με επί κεφαλής τον Υποστράτηγο Μιγέλ Καμπανέγιας (*Miguel Cabanellas*) — ως τον αρχαιότερο μεταξύ των επαναστατών — η εξουσία του οποίου ήταν κυρίως συμβολική.

Στα τέλη Σεπτεμβρίου, στη Σαλαμάνκα (*Salamanca*) της Καστίγιας, τα μέλη της Επιτροπής αποφάσισαν κατά πλειοψηφία — και παρά την αντίθεση του Προέδρου τους — την ενοποίηση της στρατιωτικής διοίκησης στις περιοχές που ήλεγχαν οι επαναστάτες. Κατόπιν ψηφοφορίας, ο Υποστράτηγος Francisco Franco, Αρχηγός του Στρατού του Μαρόκου και της νότιας Ισπανίας, διορίστηκε Αρχηγός της κυβέρνησης και του Στρατού (*Generalísimo*), μολονότι είχε εισέλθει στην Επιτροπή (*Junta*) δέκα ημέρες μετά τη σύστασή της. Την 1η Οκτωβρίου ανέλαβε και επίσημα τα νέα του καθήκοντα στο Μπούργος. Τα πολιτικά κόμματα που συνέπηξαν το Λαϊκό Μέτωπο (*Frente Popular*) τέθηκαν εκτός νόμου, όλες οι πολιτικές και συνδικαλιστικές δραστηριότητες τόσο των εργοδοτών όσο και των εργαζομένων απαγορεύτηκαν, ενώ τον Απρίλιο του 1937 η «Παραδοσιακή Ισπανική Φάλαγγα» (*Falange Española Tradicionalista*) και οι Καρλιστές ενώθηκαν υποχρεωτικά, σχηματίζοντας το μοναδικό νόμιμο πολιτικό κόμμα στην Ισπανία για τα επόμενα 40 χρόνια.

⁸ Γιάννης Παντελάκης, *Los buenos antifascistas: η ιστορία των Ελλήνων εθελοντών του ισπανικού εμφυλίου μέσα από τα αρχεία των Διεθνών Ταξιαρχιών*, Θεμέλιο, (2021)

⁹ George Orwell, *Homage to Catalonia*, Secker and Warburg, (1938)

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ο Φράνκο παρέμεινε επί κεφαλής του ισπανικού κράτους μέχρι το θάνατό του στις 20 Νοεμβρίου του 1975. Στα τέλη Ιουλίου του 1969 ο Πρίγκηπας Χουάν Κάρλος (*Juan Carlos*), εγγονός του βασιλιά Alfonso XIII — που εγκατέλειψε τη χώρα και το θρόνο τον Απρίλιο του 1931 — ορίστηκε ως διάδοχός του, αφού πρώτα ορκίστηκε πίστη στο Franco και τις αρχές του «Εθνικού Κινήματος». Ωστόσο, η συμμετοχή του στη δύσκολη διαδικασία εκδημοκρατισμού της Ισπανίας αναγνωρίζεται ακόμα και από τους επικριτές του.

Θα κλείσουμε με τα λόγια του Γάλλου συγγραφέα Antoine de Saint-Exupéry, ο οποίος στάλθηκε δύο φορές στην Ισπανία ως ρεπόρτερ το 1936 και το 1937, απ' όπου έγραψε σειρά άρθρων. Στο άρθρο του που δημοσιεύτηκε στην παρισινή εφημερίδα *L' Intransigeant* (*Αδιάλλακτος*) στις 14 Αυγούστου 1936, μεταξύ άλλων, έγραψε τα εξής διεισδυτικά και εύστοχα: «Ένας εμφύλιος πόλεμος δεν είναι διόλου πόλεμος, αλλά ασθένεια. Στον εμφύλιο πόλεμο ο εχθρός είναι εσωτερικός. Πολεμά κανείς σχεδόν εναντίον του εαυτού του και, χωρίς αμφιβολία, γι' αυτό αυτός ο πόλεμος παίρνει μια τόσο τρομερή μορφή».

ΕΙΚΟΝΕΣ

Χάρτης με τις θέσεις των αντιμαχόμενων πλευρών του ισπανικού εμφυλίου πολέμου το Νοέμβριο του 1938. Οι επαναστατικές-«εθνικές»/πραξικοπηματικές δυνάμεις (Φρανκικοί) σημειώνονται με σκούρο μπλε, οι φιλοκυβερνητικές-«δημοκρατικές» δυνάμεις με κεραμιδί.

Francisco Franco

(1892-1975)

Αρχηγός των δυνάμεων των επαναστατών/πραξικοπηματιών

Manuel Azaña

(1880-1940)

Ηγέτης του Λαϊκού Μετώπου, πρώτος Πρωθυπουργός των κυβερνήσεων της παράταξης και λίγο αργότερα (και ως το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου) Πρόεδρος της Δημοκρατίας.

Emilio Mola

(1887-1937)

Ο ιθύνων νους του πραξικοπήματος της 17ης/18ης Ιουλίου 1936. Η άρνησή του στην πρόταση του μεταβατικού Πρωθυπουργού των Δημοκρατικών Diego Martínez για εξεύρεση συμβιβαστικής λύσης (19 Ιουλίου 1936) άνοιξε διάπλατα το δρόμο στην αιματοχυσία που ακολούθησε. Λιγότερο από ένα χρόνο μετά, σκοτώθηκε σε αεροπορικό δυστύχημα.

Juan Negrín

(1892-1956)

Ο τελευταίος Επί σχεδόν μια διετία Πρωθυπουργός των τελευταίων κυβερνήσεων του Λαϊκού Μετώπου, ηγέτης της μετριοπαθούς πτέρυγας του Σοσιαλιστικού Κόμματος.

Βομβαρδισμός της Γκερνίκα

(26 Απριλίου 1937)

Περίπου το 85% των κτιρίων της βασκικής πόλης καταστράφηκε από τον τρίωρο βομβαρδισμό των γερμανικών και ιταλικών αεροπορικών δυνάμεων.